

Muzejní akademie II

Příloha k tematickému bloku č. 2 Středověk pro 7. ročník

Téma č. 2 Od Přemyslovců k zámořským objevům

Text k prezentaci Od Přemyslovců k zámořským objevům

Zeleně jsou vyznačeny možné otázky k interaktivnímu rozhovoru s žáky

slide 1 **ÚVOD**

Ve středověku žili prostí lidé neustále pod hrozbou hladomoru, černého moru nebo války. Klid neměli ani panovníci, i oni se museli strachovat o svůj život. Všichni museli cítit všudypřítomnou nejistotu. A přece se lidé dokázali smát, ctili pravdu a měli život rádi. Neskuhrali. Bojovali s nepřízní, protože věřili, že mají s boží pomocí osud ve svých rukách. Zdá se, že s tím málem, co měli, byli šťastní, zatímco dnes vládne mír a ve srovnání se středověkem neuvěřitelný blahobyt, a přesto šťastní nejsme.

slide 2

časová osa – časové vymezení (476 pád římské říše – 1492 objevení Ameriky), barevně odlišená období (století) s názvy RS-VS-PS

Středověk:

1. Raný středověk – 6. až 12. století
2. Vrcholný středověk – 13. století
3. Pozdní středověk – 14. až 15. století

slide 3 **Co má zásadní vliv na společnost? POČASÍ¹**

RANÝ STŘEDOVĚK

Pád římské říše v 5. stol. n. l. byl počátkem divokého období, které nazýváme stěhování národů. Rychlost přesunů kmenů po Evropě zvyšovaly vpády bojovných Hunů a k tomu vládlo špatné počasí, hlad, zmatky a násilí. Přes 80% území pokrývaly převážně bukové a dubové lesy, jehličnatých stromů bylo málo a byly spíše na horách a v rovinách se hojně vyskytovaly močály. Oteplilo se až v 9. století a mírně deštivé a teplé počasí vydrželo až do konce 12. století. To mělo ve střední a severní Evropě obrovský vliv na zemědělství, růst populace a s ním spojené osidlování středověké krajiny. Nové vesnice a hradiště se zakládaly i v dříve neobydlených místech. Na konci 12. století se opět začalo ochlazovat, ale zatím jen na severu Evropy.

¹ SVOBODA, Jiří, Zdeněk VAŠKŮ a Václav CÍLEK. Velká kniha o klimatu zemí Koruny české. Praha: Regia, 2003. ISBN 80-86367-34-7.

VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK

V Čechách bylo naopak nejtepleji, zvláště na konci 13. století. I přesto byla léta hladomoru, např. v roce 1258, kdy se vlivem výbuchu sopky a množství prachu v atmosféře náhle ochladilo a bylo nesmírně studené léto. To způsobilo neúrodu a hlad. První katastrofální ochlazení přišlo v letech 1305–1326. Toto počasí způsobilo obrovský hladomor ve velké části Evropy. Začala malá doba ledová, kdy se střídala období chladná s teplejšími, a která trvala až do poloviny 19. století. Nám by dnes počasí malé doby ledové přišlo podobné jako dnešní. Pro tehdejší lidi však měla změna počasí dalekosáhlé následky. Nebylo dost jídla, klesl počet obyvatel a přišly morové epidemie.

Krajina se příliš nezměnila, stále převládaly listnaté lesy, ale bylo jich méně, pokrývaly asi 50%. Díky deštům přibývalo močálů. Začaly se budovat rybníky a pole se začala odvodňovat.

POZDNÍ STŘEDOVĚK

V 15. století byly pořád velice dlouhé a mrazivé zimy a horká a deštivá léta. Díky tomu vypukl obrovský celoevropský hladomor. V druhé polovině 15. století se počasí stabilizovalo, ale bylo pořád chladno a deštivo.

slide 4 **VĚK A POČET OBYVATEL**

RANÝ STŘEDOVĚK

Průměrný věk byl 22–25 let. Průměr však zásadně zkresluje dětská úmrtí, která byla častá (z pěti dětí se nejvýš dvě dožila jednoho roku). Ve skutečnosti se polovina mužů dožila 46 až 50 let, ženy žily o něco kratší dobu a starců nad 70 let bylo málo.

VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK

Průměrný věk obyvatel se ještě snížil, ale počet obyvatel se více než zdvojnásobil. Proto bylo potřeba vybudovat nová sídla a osídlit dříve neobydlenou krajinu. **Jak se tomuto procesu říká? (kolonizace)** Probíhala po celé 13. a v první polovině 14. století a zásadním způsobem změnila život lidí i krajinu. Kolonizátoři byli jak Němci, tak Češi. Zakládání nové vesnice organizoval lokátor. Jeho úkolem bylo najít vhodný kus lesa a uzavřít s majitelem pozemku (panovníkem nebo církví) smlouvu. Lokátor ale musel také přemluvit kolonisty, aby opustili svoje vesnice a odešli s ním do nového místa vybudovat nový domov. Pokud byli kolonizátoři úspěšní, stávali se majiteli půdy a nemohli z ní být bez vážného důvodu vyhnáni. Lokátor zase dostal od panovníka různé výhody a někdy právo svobodně šenkovat pivo, právo postavit mlýn či pilu nebo rovnou úřad rychtáře. **Kdo byl rychtář? Jak se mu říká dnes? (starosta/primátor).**

POZDNÍ STŘEDOVĚK

V tomto období žili v Českém království především Češi, Němci, Židé a poprvé se objevují také cikáni. Průměrný věk zůstával stejný, ale kvůli řadě ničivých morových epidemií v 15. století se snížil počet obyvatel a tím klesla i pracovní síla. Novou situaci bylo potřeba nějak řešit. Většina

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

šlechticů začala hospodařit na svém panství. Vznikaly tak poplužní dvory, rybníky, panské pivovary, pily, valchy, mlýny, hamry a další. **Co se kde dělalo? Poplužní dvůr = panský dvůr (zemědělská usedlost, ke které patřila pole), valchy – zařízení pro plstění sukna, palice pohánělo vodní kolo, palicemi se tlouklo do mokré vlněné látky, která se tak stala odolnou a nepromokavou, hamry – výroba železa.** To se ale nelíbilo panovníkovi a královským městům, pro které bylo podnikání šlechty nevítanou konkurencí.

slide 5 **JAK SE BYDLELO – SÍDLA**

RANÝ STŘEDOVĚK

Slované, kteří na naše území přišli v průběhu 6. století, žili nejprve v malých neopevněných **vesnicích** v zemnicích nebo roubených domech. **Jaký je mezi nimi rozdíl? (Zemnice je dům zahluobený v zemi, roubený dům je nadzemní stavba ze dřeva).** V průměrné vesnici bylo asi 10 domů a 50 obyvatel. Ve 12. století se proměnil půdorys vesnice, domy byly buď kolem návsi nebo kolem cesty nebo potoka, ale vypadaly stále stejně. Některé vesnice obyvatelé obehnali valy a palisádami, a tak vznikla v 9. století první **hradiště**, která se stávají centry obchodu, správy, moci a výroby. **Které hradiště bylo nejbližší dnešní Plzni? (Hradiště Plzeň, dnešní Starý Plzenec)** Objevují se také první kláštery – nejstarší klášter sv. Jiří na Pražském hradě 976 (ženský), Břevnovský 993 (mužský).

SLOH

Románský sloh charakterizují prvky jako je sdružené okno dělené sloupky, malá okna a dveře a mohutné temné církevní stavby.

Jaká významná stavba v románském slohu se nachází v nejbližším okolí? (Rotunda sv. Petra a Pavla ve Starém Plzenci)

VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK

Po kolonizaci se od 13. století a ve 14. století objevují trojdílné domy (jizba – síň – komora/chlív). Jizba je označována jako dymná, neboť v ní stála pec bez komína a kouř odcházel přímo do místnosti. Objevují se také první kamenná opevnění (Pražský hrad) a kamenné hrady. **Který hrad je považován za nejstarší? (Hrad Přimda z roku 1121).** Ve větší míře se hrady začaly stavět ale až ve 13. století, za století hradů lze považovat až století 14., kdy se do výstavby směla zapojit vedle panovníka už i šlechta.

Staví se také tvrze a budují se města. Zpočátku se od hradiště příliš nelišila. Obyvatelé sami by nespíš nedokázali určit, zda žijí na hradišti nebo ve městě, život v nich se od sebe vlastně nelišil. Převrat ve způsobu života přišel až ve 14. a 15. století. Jak nová města, tak hradiště měla právo trhu, byl tu soud i kostel.

14. století bývá nazýváno stoletím katedrál. **Jakou katedrálu znáte? (Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha na Pražském hradě, katedrála sv. Bartoloměje v Plzni...)**

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Svůj rozkvět zaznamenaly také kláštery. **Jaké kláštery znáte? Je nějaký v Plzni? (Klášter dominikánek sv. Rosalie u kostela sv. Anny a sv. Rosalie – dnes Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, Dominikánský klášter – zanikl, Františkánský klášter – dodnes funkční, v okolí Kladruby – benediktýni, Plasy – cisterciáci, Chotěšov – premonstrátky, Teplá – premonstráti, klášter na Jiráskově náměstí je dominikánský, ale vznikl až ve 20. století.)**

SLOH

Gotický sloh se objevuje v 2. polovině 13. století. Typické znaky jsou žebrová klenba s opěrným systémem, štíhlé vysoké stavby s velkými okny a lomený oblouk.

POZDNÍ STŘEDOVĚK

Stále se bydlelo v tvrzích, hrádcích a hradech, ale už se jich stavělo mnohem méně, spíš se přestavovaly ty původní. Na konci 15. století byl za vlády Vladislava II. Jagellonského zásadně přestavěn Pražský hrad, do kterého se celé 15. století neinvestoval ani groš a byl v dezolátním stavu. V té době vznikl také Vladislavský sál, ve kterém se dodnes konají významné státní události. I ve středověku se zde konala důležitá jednání, ale třeba také rytířské turnaje. Proto je dodnes ve východním křídle široké schodiště s nízkými stupni, aby rytíři mohli vjet na koních přímo z nádvoří až do sálu.

Ve městech žila jen malá část obyvatel, většina lidí byla na vesnici. Ve městech byste našli jak bohaté lidi, tak méně majetné řemeslníky i chudinu. Město nebo kláštery se o staré a nemocné dle svých možností staraly, byly pro ně zřízeny špitály, které poskytovaly sociální a základní zdravotní péči.

SLOH

Vladislavská gotika: nádherné, vzdušné stavby a počínající renesance, která trvala do 17. století.

slide 6 **CO SE NOSILO - ODĚV**

RANÝ STŘEDOVĚK

Základním oděvem mužů i žen byl plášť a tunika (košile) – u žen delší, u mužů kratší, podkasaná páskem. Bohatší lidé nosili dvě košile, spodní z jemného materiálu a zdobenou hrubější navrch. Kalhoty a punčochy se začaly nosit až později. A co pyžamo? Neexistovalo, lidé spali nazí i ve veřejných ubytovnách, tzv. herbercích, svoje šaty dali na noc vyvětrat a ráno si je zase oblékli.

VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK

Oděv vesničanů se od raného středověku nelišil. U bohatých lidí se ale začala objevovat móda. Oděv se stal důležitým symbolem – mužské šaty měly podtrhnout urostlou postavu rytíře, ženské cudnost a krásu dámy. Objevily se i speciální části oděvů, které souvisely s profesí – studentské čapky, tovaryšské pláštíky, rychtář a biřici měli odznaky svého úřadu, vdané ženy si zavinovaly hlavu šátkem a urození muži nosili tesák či dýku. Látky na výrobu šatů se buď dovážely (sukna z Flander, čínské hedvábí, jemné látky z Francie a Orientu), nebo je vyráběli řemeslníci ve městech. Důležitým materiálem byla i kožešina. Důraz byl kladen i na barvy, mezi nejoblíbenější

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

barvy patřila červená, modrá, zelená a žlutá. U bot byla oblíbená dlouhá špička. Ženy se začaly líčit a používat krémy, masti a parfémy.

POZDNÍ STŘEDOVĚK

Oděvy podléhaly dobové módě, kterou určoval panovnický dvůr. Co nosil král s královnou, to bylo „in“. Už Karel IV. byl papežem napomínán, že nosí příliš výstřední oblečení. Módní ikonou byl pařížský dvůr a zámožná italská města. Muži nosili velice přiléhavé oblečení a ramenní vycpávky. Módní novinkou za krále Václava IV. byly vatované kabátky, které nosili muži i ženy.

slide 7 **CO SE JEDLO**

RANÝ STŘEDOVĚK

Chléb, kaše, sladké pečivo slazené medem, se smetanou nebo tvarohem a sušeným ovocem, rozinkami nebo ovocnými šťávami, vejce, sýr, máslo i maso. Jedla se i zelenina – zelí, salát, mrkev, cibule, česnek, okurky, petržel a ovoce včetně lesních plodů a hub.

Jedlo se výhradně rukama (které si před jídlem myli), omáčky si lidé nabírali chlebem, řídké omáčky nebo polévky se pily z misky. Hostiny zámožných lidí trvaly i déle než den a byly doprovázeny množstvím alkoholu. Nejoblíbenější byla medovina. Pro bohaté bylo také víno a pivo.

VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK

Jídelníček se oproti předchozímu období moc nelišil. Základem byl chléb, který se odlamoval rukou. Oblíbené byly koláče a perníky, které se dovážely z Norimberku. Nejběžnějším jídlem byly slané i sladké kaše slazené medem. Lidé měli rádi také husté omáčky, které byly silně kořeněné a většinou sladké. Hovězí maso jedli spíše bohatí lidé, vepřové a skopové vesničané. Jedly se také ryby a drůbež (výhradně slepice). Důležitou součástí jídelníčku byla zelenina včetně cibule a ovoce. Jedlo se dvakrát denně a u stolu se vždy sešli všichni. Lidé si před jídlem myli ruce (z náboženských důvodů) a modlili se. Jedlo se buď rukama, nebo lžící (kaše, polévky), nebo se krájelo nožem (hlavně maso).

POZDNÍ STŘEDOVĚK

Teplé jídlo se podávalo dvakrát denně, pokud to šlo, jedli lidé i ráno. Stále platilo, že pokud člověk mohl, přejedl se. Slavnostní večeře bohatých lidí měly běžně 5–7 chodů a mohly trvat několik dnů. Podávalo se telecí, skopové, zvěřina, drůbež včetně pávů, raci, šneci, ústřice, říční ryby, na stůl se běžně nosili celá pečená zvířata, nejen jehňata, selata a telata, ale i celý jelen. Podával se také alkohol. Součástí hostiny byl tanec, hudba, kejklíři i umělci. Pro hodování existovala určitá pravidla: lidé by se u stolu neměli hádat, na stole by měl být čistý ubrus a lidé by do něj neměli smrkat ani si utírat ruce, neměli by olizovat nůž, plivat zbytky na podlahu a čistit si mezery v zubech. Nezdvořilé bylo se u stolu drbat, krkat, polehávat na stole a zpívat. Nikoho neudiví, že bylo rovněž nežádoucí chytat při jídle blechy. Překvapivé je, že se nesmělo ani foukat do jídla, když bylo horké (známka nedočkavosti).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Mohly se na středověkém stole objevit brambory a kukuřice? Ne, až po objevení Ameriky.

slide 8 **CO KDO DĚLAL – ŘEMESLA**

RANÝ STŘEDOVĚK

Kováři a hrnčíři. Šperky a zbraně se vyráběly jen pro knížete a umělo to jen pár lidí. Ženy tkaly látky, předly len a vlnu, muži uměli pracovat se dřevem, vyráběli jednoduché nástroje, proutěné nádoby i nábytek.

VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK

Ve vrcholném středověku se řemesla ve městech rychle rozvíjela a specializovala a řemeslníci pochopili, že své zájmy prosadí lépe společně. Proto se začali sdružovat do cechů. Mezi nejběžnější představitele řemesel patřil pekař a řezník, pivovarník, soukeník a pláteník, koželuh a kožešník, švec a krejčí, kovář, platněř, nožíř, zámečnick, tesař, truhlář, hrnčíř a sklář. **Co tito řemeslníci vyrábějí? A existují tato řemesla i dnes?**

MINCOVNÍ REFORMA

Ve 13. století za vlády krále Václava II. došlo ke změně v přístupu k mincovnictví. Václav II. potřeboval získat absolutní kontrolu nad ražbou, a proto právo ražby odejmul všem městům kromě Kutné Hory (ražba Pražských grošů).

POZDNÍ STŘEDOVĚK

Hojně se rozvíjela těžba stříbra, cínu, mědi a olova. Rozvíjelo se také sklářství, textilní výroba, zpracování vlny. Pokračovalo kovářství, hrnčířství a další. V pozdním středověku již běžně existovaly i školy a univerzity a k nejvýznamnějším objevům tohoto období patří vynález knihtisku.

slide 9 **VÁLKY**

RANÝ STŘEDOVĚK

Šarvátky za účelem získání válečné kořisti patřily k obvyklým událostem. Čím větší kořist, tím lépe placená družina, tím větší věrnost panovníkovi. Kdo neválčil nebo prohrával, byl sesazen. V raném středověku nešlo ještě o války v pravém slova smyslu, bojovníků bylo většinou málo, pokud se střetli dva urození sokové, bylo cílem se spíše jen zranit a zajmout. **Proč? Aby bylo možné požadovat výkupné. Nebyl důvod protivníka zabít.** Církev bitvy podporovala, neboť znamenaly zisk pro ni i pro panovníka.

Zbraně: kopí, sekera, meč, luk, samostříl. Zbroj: drátěná košile, plíšky našívané na oděv, přilba, kruhový štít.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK

Boje stále patřily k obvyklým událostem, ale jejich charakter se zásadně proměnil. Už se nejednalo o malé šarvátky, které většina účastníků přežila. Nyní se jednalo o střety armád, jejímž základem byla jízda a pěšáci. Lučištníků bylo málo. **Jaká strategie byla nejčastější? Typickým způsobem válčení bylo obléhání města nebo hradu.**

Zbraně: meč, kopí, halapartna, luk, samostříl. V druhé polovině 14. století se objevují první pušky. Zbroj: plátová zbroj, přilba, rukavice, chrániče holení a stehen.

POZDNÍ STŘEDOVĚK

V tomto období šlo především o husitské války, které se vyznačovaly drancováním a krutostí.

Jakou strategií se husité lišili od předchozích bojovníků? Husité nově použili všechno, co bylo k dispozici – kopí, halapartny, řemdihy, sudlice, kosy, cepy, sekery, palcáty i meče a vypracovali návod, jak je nejlépe používat. Nasadili také kuše i palné zbraně včetně tarasnic, houfnic a píštal.

slide 10 **CO JE DŮLEŽITÉ PŘI STUDIU HISTORIE?**

Důležité je nedívat se na historii jen jako na soubor dat a faktů, důležitý je celkový pohled na život. Panovníci jsou většinou charakterizováni jako ctižádostiví politici, slavní válečníci a zakladatelé měst. Známe data sňatků a jména jejich manželek, ale víc se o jejich životě či povaze většinou nedovíte. Přitom jediné to, jací byli lidé, vysvětluje jejich skutky. V životě každého člověka hraje totiž klíčovou roli jeho rodina, přátelé a prostředí, v němž vyrůstal. Středověká politika měla vždy osobní rozměr, spojenectví vznikala prostřednictvím sňatků spíše než politickými tahy. Obecně byli středověcí lidé mnohem tolerantnější a daleko méně si záviděli, a i když měli sami málo, podělili se se sousedem. Nehledali v životě to, co nemohli dostat. Měli jednoduché, dosažitelné cíle: mít co jíst, ubránit se proti nepřátelům, přežít porod dítěte, udržet děti naživu a zachovat svůj majetek. To jim pro spokojený život stačilo.²

² Texty vycházejí z knih Vlastimila Vondrušky:

VONDRUŠKA, Vlastimil. Život ve staletích: lexikon historie - 12. století. Brno: MOBA, 2009. ISBN 978-80-243-3477-6.

VONDRUŠKA, Vlastimil. Život ve staletích: lexikon historie - 13. století. Brno: MOBA, 2010. ISBN 978-80-243-3809-5.

VONDRUŠKA, Vlastimil. Život ve staletích: lexikon historie - 14. století. Brno: MOBA, 2011. ISBN 978-80-243-4243-6.

VONDRUŠKA, Vlastimil. Život ve staletích: lexikon historie - 15. století. Brno: MOBA, 2012. ISBN 978-80-243-4641-0.

